

การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตูป อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
PARTICIPATORY MANAGEMENT IN BAMBOO RESOURCES AT BAN PHATUM
AMPHUR MUANG, NAN PROVINCE

ภก วุฒิสวัสดิ์¹ และ ธาณินทร์ คงศิลา¹

¹สาขาวิชาเกษตรเขตร้อน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Pok Wudthisawas¹ And Tanin Kongsila¹

¹Tropical Agriculture Program, Kasetsart University

(Received: March 14, 2021; Revised: September 17, 2021; Accepted: October 14, 2021)

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตูป อำเภอเมือง จังหวัดน่านเป็นการศึกษาแบบผสมผสาน (Mixed Method) มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทชุมชนบ้านผาตูป อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ในมิติด้านต่าง ๆ และ 2) วิเคราะห์องค์ประกอบรวมถึงปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรป่าไผ่โดยคนในชุมชนซึ่งเป็นทรัพยากรท้องถิ่นที่ใช้ร่วมกันในป่าชุมชนมาอย่างยาวนานโดยทำการออกแบบสอบถามประชาชนบ้านผาตูปจำนวน 143 ครั้วเรือน จำนวนครั้วเรือนละ 1 คน และทำการสัมภาษณ์ประชาชนที่อาศัยในชุมชนข้างเคียงที่มีอาณาเขตโดยรอบติดกับชุมชนบ้านผาตูป จำนวน 80 ครั้วเรือน รวมถึงการจัดเวทีสัมมนาเพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไผ่เจ้าหน้าที่ในส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ และผู้รู้ (Key Informants) รวมจำนวน 13 คน

ผลการวิจัย พบว่า บริบทในเชิงกายภาพรวมถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรของชุมชนบ้านผาตูปที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ ยังมีองค์ประกอบด้านต่าง ๆ ได้แก่ ผู้นำชุมชน กลุ่มสมาชิก ความเห็นชอบของประชาชนในแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ร่วมกัน ร้อยละ 100.00 สิ่งที่มีอยู่เหล่านี้เป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดประสิทธิภาพต่อการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ของชุมชนผ่านกิจกรรมกลุ่มเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์ ป้องกัน และการฟื้นฟู ซึ่งทำให้เกิดแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไผ่อย่างมีส่วนร่วมได้อย่างเหมาะสมภายใต้บริบทของชุมชน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม, การจัดการ, ทรัพยากรป่าไผ่

ABSTRACT

The purposes of this research were to 1) study the context of Ban Phatub Amphur Muang Nan in each dimension and 2) analyze the factors influencing on participatory management in bamboo resources. This research was determined with 143 questionnaires (1 person per household) which were representatives for the overall households at Ban Phatub and 80 villagers who dwell surrounding the national park of Ban Phatub. The in-depth interview method was designed for 13 key informants and the focus group.

The result found that the context of situation on the plentiful in the geographical and physical were demonstrated of Ban Phatub in community moreover the other factors play the important role on local development as leader, member group. In term of participation, the percentage of the opinion decision making was 100.00 % for the operation in the bamboo resources management. The existence of resources were the mechanism for activities in conservation, protection and restoration. Therefore, the scheme was determined along with the context of community according to the guideline for rural development.

Keywords: Participation, Management, Bamboo Resources

บทนำ

จากการบุกรุกทำลายป่าซึ่งเกิดขึ้นมาอย่างยาวนานจนกลายเป็นปัญหาระดับประเทศทำให้บางพื้นที่ป่าเป็นป่าเสื่อมโทรม รวมถึงการเข้ามาใช้ทรัพยากรป่าไผ่ในป่า ซึ่งหน่อและลำไผ่ถูกนำไปใช้อย่างไม่มีระบบ (ศศิน เฉลิมลาภ, 2557) ทำให้เกิดผลกระทบในหลายด้านจากปัญหาระดับท้องถิ่นซึ่งเกิดขึ้นในหลายชุมชนที่มีป่าเป็นแหล่งพึ่งพิงและไม้ไผ่เป็นทรัพยากรที่เริ่มหายากขึ้นจนในที่สุดเกิดการคุ้มครอง ป้องกันไม้ไผ่ตามกฎหมาย พระราชบัญญัติคุ้มครองป่าเพื่อป้องกัน สงวน อนุรักษ์ รวมถึงได้ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าของตนเองและนโยบายกระจายไปสู่ส่วนปกครองท้องถิ่น ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 รวมถึงพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเรื่องการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม พบว่าการบริหารจัดการท้องถิ่นซึ่งรัฐมีการส่งเสริมโดยสนับสนุนมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการสงวน รักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพในหลาย ๆ พื้นที่ หน่วยงานภาครัฐ ท้องถิ่น และภาคประชาชน เสริมสร้างความร่วมมือกันผลักดันนโยบายที่ให้ความสำคัญในด้านการจัดการทรัพยากรรวมถึงสิ่งแวดล้อมก่อให้เกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่องไปสู่ความยั่งยืนในที่สุด (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8, 2539) จังหวัดน่านเป็นพื้นที่ต้นน้ำยังคงมีสภาพป่าไผ่กระจายอยู่มากประชาชนมีการดำรงชีวิตผูกพันกับไผ่เป็นเวลานานกว่า 300 ปี ต่อมากรมป่าไม้ได้มีประกาศเขตวนอุทยานแห่งแรกของจังหวัดน่านและเป็นผืนป่าที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองซึ่งเหลืออยู่เพียงแห่งเดียวของพื้นที่ตำบลผาสิงห์ โดยในปี พ.ศ. 2521 ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 521 ไร่ ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ หมู่ที่ 7 บ้านผาตูป ตำบลผาสิงห์ อำเภอเมืองจังหวัดน่าน (สำนักงานวนอุทยานถ้ำผาตูป, 2562) ปัจจุบันชุมชนได้มีการขยายตัวในด้านต่าง ๆ จนตำบลผาสิงห์มีความเจริญเป็นชุมชนเมือง และส่งผลทำให้สภาพพื้นที่ป่าไผ่รวมถึงลักษณะการนำไปใช้ของชุมชนบ้านผาตูปเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย อีกทั้ง ความเจริญยังส่งผลกระทบต่อวิถีในการดำรงอยู่ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมรวมถึงสิ่งแวดล้อม ซึ่งหากชุมชนขาดการเตรียมความพร้อมรับมือ และไม่มีการวางแผนในอนาคต โดยเฉพาะในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ที่มีพื้นที่เหลืออยู่กลางชุมชนเมืองของจังหวัดน่าน ดังจะเห็นว่า การศึกษาการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ของบ้านผาตูป อำเภอเมือง จังหวัดน่าน จำเป็นต้องอาศัยคนในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษาเนื่องจากคนในชุมชนเป็นผู้อาศัยในพื้นที่และเป็นผู้มีอิทธิพลที่จะผลักดันให้เกิดแนวทางอย่างเหมาะสมต่อการ

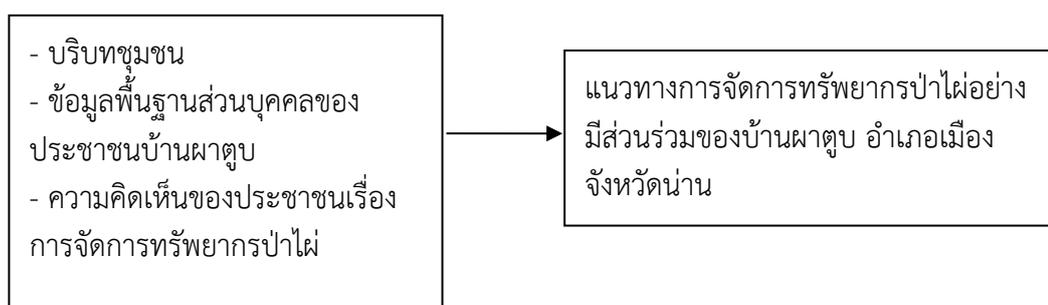
จัดการทรัพยากรป่าไม้ได้ดีที่สุด ซึ่งสิ่งสำคัญ คือ การที่ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีผู้นำและสมาชิกในชุมชนกระตือรือร้นโดยเฉพาะชุมชนบ้านผาตูบ หมู่ที่ 7 ที่ให้ความร่วมมือและพร้อมที่จะลงมือปฏิบัติด้วยตนเองย่อมจะเสริมสร้างชุมชนให้มุ่งไปสู่กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ดังจะเห็นว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น Ostrom (1997) กล่าวถึง การจัดการทรัพยากรป่าสอดคล้องกับบริบทชุมชนในแต่ละภูมิภาคควรจะมีการจัดการอย่างไรให้เกิดประสิทธิภาพพร้อมกัน ดังนั้นหากชุมชนมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วมและเหมาะสมเชื่อว่าจะเกิดการนำไปสู่ความยั่งยืนให้เกิดขึ้นได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนของบ้านผาตูบ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
2. เพื่อวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยคนในชุมชนบ้านผาตูบ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านผาตูบ อำเภอเมือง จังหวัดน่านเป็นการผสมผสาน (Mixed method) เป็นการศึกษาทั้งเชิงคุณภาพ (Quality Research) และเชิงปริมาณ (Quantity Research) มีกรอบแนวคิดดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยใช้วิธีแบบผสม (Mixed Method) มีการศึกษาทั้งเชิงปริมาณ (Quantitative Method) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมผ่านเทคนิค AIC เพื่อสร้างการรับรู้ความเข้าใจในการมีส่วนร่วมของประชาชน ใน 3 ขั้นตอน คือ การสร้างความรู้ (Appreciation) การสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence) และ ขั้นตอนแนวทางปฏิบัติ (Control)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรการวิจัยครั้งนี้ คือ ประชาชนบ้านผาตูบทั้งหมดจำนวน 143 ครัวเรือน เพื่อเพิ่มความแม่นยำให้แก่ข้อมูล จึงสัมภาษณ์ประชาชนที่อาศัยโดยรอบชุมชนบ้านผาตูบ จำนวน 80 ราย และสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนผู้นำกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไม้ ผู้รู้ รวมถึงเจ้าหน้าที่ส่วนท้องถิ่นและภาคส่วนต่าง ๆ จำนวน 13 ราย

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ได้ทำการออกแบบสอบถามของกลุ่มประชาชน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของประชาชนบ้านผาดูป และสภาพความเป็นอยู่และวิถีวัฒนธรรม รวมถึงองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน มีการใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเพื่อทราบถึงปัญหาป่าไม้ ความเป็นมาของป่าไม้ในป่าชุมชน กฎหมายระเบียบการเข้าใช้สอยป่าไม้ รวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเนื้อหาเป็น 3 ตอน มีลักษณะดังนี้

ตอนที่ 1 บริบทชุมชน ป่าไม้ ของบ้านผาดูป

ตอนที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของประชาชนของบ้านผาดูป

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้

แบบสอบถามได้ทำการทดสอบแบบสอบถามจำนวน 30 ชุด โดยใช้การทดสอบค่า Cronbach's Coefficient เท่ากับ 0.80 ส่วนของแบบสัมภาษณ์ได้มีการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ โดยเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลหาค่าดัชนีความสอดคล้องของข้อคำถามในแบบสอบถามฉบับนี้ มีค่า IOC ระหว่าง 0.65 - 1.00 โดยทำการทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจริง จำนวน 10 ชุด เพื่อตรวจสอบความชัดเจนของข้อคำถามแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามให้มีความถูกต้อง สมบูรณ์ในการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมพร้อมผู้ช่วยวิจัยจำนวน 3 ราย โดยเก็บรวบรวมประชาชนบ้านผาดูป หมู่ที่ 7 มีจำนวน 143 ครัวเรือนและประชาชนที่อาศัยโดยรอบชุมชนจำนวน 80 ราย ในช่วงเดือนสิงหาคม 2561 - มกราคม 2562

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปบริบทชุมชน ป่าไม้โดยข้อมูลเชิงพรรณนาและข้อมูลองค์ประกอบของชุมชนที่เป็นปัจจัยต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยใช้สถิติพื้นฐาน คือ ร้อยละ ความถี่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และมีการเสวนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลให้ได้แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วม และจัดทำการวิพากษ์แก่ชุมชน

ผลการวิจัย

1. บริบทชุมชน ป่าไม้ ของบ้านผาดูป

ที่ตั้งและอาณาเขต

ที่ตั้งตำบลผาดูป หมู่ที่ 7 มีพิกัดที่ 683103 E, 2085619 N บนทิศเหนือ จังหวัดน่าน ห่างจากอำเภอเมืองน่านเป็นระยะทาง 8 กิโลเมตร โดยเป็นที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบลผาดูป เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2549 ตำบลผาดูป มีพื้นที่ 87 ตารางกิโลเมตร หรือ 54,375 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่จำนวน 9 หมู่บ้านข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลผาดูป (สำนักปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลผาดูป, 2561)

อาณาเขต

- ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลบ่อ อำเภอมืองจังหวัดน่าน
- ทิศใต้ ติดต่อกับ เขตเทศบาลเมืองน่านและตำบลไชยสถาน จังหวัดน่าน
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอมืองจิ่ง จังหวัดน่าน
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลสะเนียน อำเภอไชยสถาน จังหวัดน่าน

จากการศึกษาการจัดการทรัพยากรป่าไผ่อย่างมีส่วนร่วมบ้านผาตูป จังหวัดน่าน การศึกษาถึงองค์ประกอบปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมบริหารจัดการทรัพยากรที่มีการใช้สอยร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งป่าไผ่เป็นอัตลักษณ์ชุมชนบ้านผาตูปที่มีมาอย่างยาวนาน จึงต้องศึกษาข้อมูลในหลากหลายมิติเพื่อให้ได้รูปแบบการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นระบบ ทั้งการศึกษาในส่วนบริบทชุมชนที่แสดงในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แผนที่เดินดินแสดงบริบทชุมชนบ้านผาตูป

จากการสำรวจแผนที่เดินดินดังภาพที่ 2 พื้นที่บ้านผาตูป ตั้งอยู่หมู่ที่ 7 ตำบลผาสิงห์ อำเภอมือง จังหวัดน่าน พบว่ามีเขตวนอุทยานถ้ำผาตูปตั้งอยู่ในพื้นที่ด้านทิศตะวันตกของชุมชน และชุมชนบ้านผาตูปยังมีพื้นที่ป่าไผ่ที่กระจายในป่าชุมชนที่สามารถเข้าไปใช้สอยได้ตามกติกาของหมู่บ้าน อีกทั้งยังมีองค์การภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตั้งอยู่ศูนย์กลางในท้องที่มีการสนับสนุนชุมชนผ่านกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงการจัดตั้งกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไผ่ มีการจัดตั้งกองทุนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้กลุ่มมีการต่อยอดและมีการออมเพื่อช่วยเหลือสมาชิกกลุ่มเมื่อมีความจำเป็นดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 การจัดตั้งกลุ่มที่มีส่วนร่วมการจัดการทรัพยากรป่าไผ่

2. องค์ประกอบที่เป็นปัจจัยมีผลต่อการจัดการทรัพยากรป่าไผ่

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ของชุมชนบ้านผาตูป แสดงรายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล

ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. เพศ		
- ชาย	68	47.55
- หญิง	75	52.45
2. อายุ		
- ต่ำกว่า 30 ปี	10	7.00
- 30-39 ปี	16	11.19
- 40-49 ปี	36	25.17
- 50-59 ปี	48	33.57
- 60 ปีขึ้นไป	33	23.07
3. การตั้งถิ่นฐาน ภูมิลำเนา		
- เกิดในหมู่บ้านผาตูป	134	93.71
- หมู่บ้านอื่นในตำบลเดียวกัน	7	4.89
- อำเภออื่นในจังหวัดน่าน	2	1.40

ตารางที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล (ต่อ)

ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
4. ระดับการศึกษา		
- ไม่ได้เรียนหนังสือ	5	3.49
- ประถมศึกษาปีที่ 4	45	31.46
- ประถมศึกษาปีที่ 6	17	11.88
- มัธยมศึกษาตอนต้น/ม.ศ.3	14	9.79
- มัธยมศึกษาตอนปลาย/มศ.5/ปวช.	36	25.17
- อนุปริญญา/ปวส.	12	8.39
- ปริญญาตรี/สูงกว่า	14	9.79
5. อาชีพหลัก		
- เกษตรกรรม	81	56.64
- ค้าขาย	14	9.79
- รับราชการ/พนักงาน/ลูกจ้างหน่วยงานของรัฐ	11	7.69
- ผู้ค้าผลไม้/ตอก/ผลิตภัณฑ์แปรรูปไม้ไผ่ จักสาน	25	17.48
- รับจ้างทั่วไป	7	4.89
- อื่น ๆ (ธุรกิจส่วนตัว หาของเก่า หาของป่า)	5	3.49
6. นับถือศาสนา		
- ศาสนาพุทธ	139	97.20
- ศาสนาคริสต์	2	1.40
- อื่น ๆ (ผี, เจ้าแม่, โยเร)	2	1.40
7. ความเชื่อความศรัทธา		
- นับถือเจ้าพ่อผาตูป	71	49.65
- นับถือศาลสิ่งศักดิ์สิทธิ์	61	42.66
- นับถือบรรพบุรุษ	8	5.59
- อื่น ๆ (โป่ง, ไม้ตะเคียนเก่า,จอมปลวก,แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์)	3	2.09
8. รายได้จากการประกอบอาชีพหลัก (บาท/เดือน)		
- น้อยกว่าหรือเท่ากับ 3,000 บาท	23	16.08
- 3,001-5,000 บาท	20	13.98
- 5,001-7,000 บาท	24	16.78
- 7,001-9,000 บาท	28	19.58
- 9,001-12,000 บาท	24	16.78
- 12,000 บาทขึ้นไป	24	16.78

ตารางที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล (ต่อ)

ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
9. รายได้จากการจำหน่าย ลำไผ่และการแปรรูปไม้ไผ่ (บาทต่อปี)		
- น้อยกว่าหรือเท่ากับ 3,000 บาท	70	48.95
- 3,001-5,000 บาท	50	34.97
- 50001-7,000 บาท	10	6.99
- 7,001-9,000 บาท	7	4.89
- 9,001- 12,000 บาทขึ้นไป	6	4.19
10. สภาพการถือครองที่ดิน		
- เช่า	8	5.60
- มีที่ดินของตนเอง	123	86.00
- ไม่มีการถือครองที่ดิน	12	8.40
11. สมาชิกของกลุ่มทางสังคม		
- กองทุนหมู่บ้าน	46	32.17
- คณะกรรมการป่าชุมชน	17	11.89
- ประชาคมหมู่บ้าน	10	7.00
- อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน	7	4.90
- กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ป่าไผ่	18	12.58
- กลุ่มส่งเสริมอาชีพ	32	22.37
- อื่น ๆ (ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มใด ๆ)	13	9.09
รวม	143	100.00

จากตารางที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล ทำให้ทราบภูมิหลังของคนในชุมชนบ้านผาตูปในเบื้องต้น ความเป็นอยู่เดิมของคนในชุมชนบ้านผาตูป รวมถึงด้านเศรษฐกิจ สังคม ความเชื่อความศรัทธา สถานภาพทางสังคม สามารถนำมาวิเคราะห์ห้วงองค์ประกอบโครงสร้างพื้นฐานที่มีในชุมชนบ้านผาตูปศักยภาพที่มีในชุมชนและทรัพยากรหลักที่มีส่วนต่อการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ คือ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในชุมชน ที่สามารถเป็นตัวขับเคลื่อนกลไกด้านต่าง ๆ ที่เป็นทุนทางสังคมและความเข้มแข็งที่เป็นรากฐานให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ให้เกิดความสมดุลซึ่งรวมไปถึงประเพณีและวัฒนธรรมที่มีของชุมชนที่เป็นมิติที่สำคัญต่อการพัฒนาชุมชนที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนต่อไปในอนาคต ดังนั้น การจัดการทรัพยากรป่าไผ่อย่างมีส่วนร่วมบ้านผาตูป จังหวัดน่าน จึงมีการศึกษาและพิจารณาถึงองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยทั้งภายในชุมชนที่จะมีผลต่อการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ให้เกิดประสิทธิภาพ รวมถึงพิจารณาองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยด้านอื่น ๆ ที่หลากหลายซึ่งสามารถนำไปประเด็นที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ให้เกิดแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ให้เกิดการครอบคลุมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนได้มากที่สุด

ตารางที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. มีการรวมกลุ่มในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน - เห็นด้วย	143	100.00
2. ศูนย์รวมของชุมชนบ้านผาตูบให้ความศรัทธาและมีส่วนต่อวิถีชีวิต - วัดผาตูบ	43	30.10
- ถ้ำผาตูบ	41	28.70
- ป่าไผ่, ป่าไม้	59	41.20
3. การใช้ประโยชน์ใดบ้างจากป่าชุมชน - ตัดไม้ไผ่	34	23.77
- หาหน่อไม้	57	39.86
- หาฟืน	9	6.30
- หาของป่า เห็ด ผักกูด แมลง	33	23.07
- สันทนาการ ตั้งแคมป์ (อื่น ๆ)	10	7.00
4. ทราบระเบียบกติกากการเข้าไปใช้ป่าชุมชน หรือไม่ - ทราบ	130	90.90
- ไม่ทราบ	13	9.10
5. กิจกรรมที่มีส่วนในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ป่าชุมชนบ้านผาตูบ - ปลุกป่าทดแทน	43	30.10
- ปิดป่า	19	13.30
- ทำฝายชะลอน้ำ	18	12.60
- ลด เลิกการเผาป่า	52	36.40
- ลาดตระเวนป่า	11	7.60
6. ระดับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนบ้านผาตูบมีผลต่อชาวบ้าน - มาก	130	90.90
- ปานกลาง	13	9.10

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้	จำนวน (คน)	ร้อยละ
7. องค์ความรู้เรื่องไฟ		
- ประเภท ชนิดไฟ การนำไปใช้ประโยชน์	39	27.30
- การปลูก การดูแลรักษาไฟ	14	9.80
- การเลือกหน่อไฟ การสางลำไฟ	43	30.00
- การใช้เทคนิคการตอนกิ่งไฟเพื่อขยายพันธุ์	14	9.80
- การจัดการทรัพยากรป่าไม้	28	19.60
- ด้านป้องกัน บุกรุก ทำลายป่าไม้	5	3.50
8. กิจกรรมที่มีส่วนในการอนุรักษ์ ป่าชุมชนบ้านผาตูป		
- ปลูกป่าทดแทน	43	30.10
- ปิดป่า	19	13.30
- ทำฝายชะลอน้ำ	18	12.60
- ลด เลิกการเผาป่า	52	36.40
- ลาดตระเวนป่า	11	7.60
9. ระดับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนบ้านผาตูปมีผลต่อชาวบ้าน		
- มาก	130	90.90
- ปานกลาง	13	9.10
10. องค์ความรู้เรื่องไฟ		
- ประเภท ชนิดไฟ การนำไปใช้ประโยชน์	39	27.30
- การปลูก การดูแลรักษาไฟ	14	9.80
- การเลือกหน่อไฟ การสางลำไฟ	43	30.00
- การใช้เทคนิคการตอนกิ่งไฟเพื่อขยายพันธุ์	14	9.80
- การจัดการทรัพยากรป่าไม้	28	19.60
- ด้านป้องกัน บุกรุก ทำลายป่าไม้	5	3.50
รวม	143	100

จากตารางที่ 2 เป็นผลความคิดเห็นของชุมชนต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้สามารถวิเคราะห์แนวโน้มที่จะเป็นแนวทางความต้องการของชุมชนในการจัดการและสามารถบริหารทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมในทิศทางใดที่จะเหมาะสมผ่านความเห็นอันเป็นมิตรร่วมกันของคนในชุมชน รวมถึงกิจกรรมที่สามารถร่วมกันวางแผนและร่วมดำเนินการเริ่มจากการแสดงความเห็นในการรวมกลุ่มที่จะจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนที่ประชาชนทั้งหมดมีความเต็มใจที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน และยังตระหนักรู้และมีความเข้าใจว่าทรัพยากรป่าไม้มีผลต่อวิถี

ชีวิตและความเป็นอยู่ ร้อยละ 41.20 มีการเข้าไปหาหน่อไม้มากที่สุดร้อยละ 39.86 นอกจากนั้นประชาชนได้มีการ ตัดลำไผ่ หาของป่า เข้าไปเพื่อการสันถนาการ และการหาฟืนเพื่อทำเชื้อเพลิงตามลำดับ ประชาชนส่วนใหญ่เข้าใจกติกาการเข้าใช้ป่าชุมชนมากถึงร้อยละ 90.90 กิจกรรมที่ประชาชนคิดว่าพวกเขาจะช่วยอนุรักษ์ ฟืนฟูป่าไผ่มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 30.10 คือ การลด ละเลิกการเผา และถัดมาประชาชนร้อยละ 36.40 มีความเห็นว่าการปลูกป่าทดแทนจะมีส่วนช่วยฟื้นฟูป่าไผ่ของชุมชน รวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การปิดป่า การสร้างฝายชะลอน้ำ รวมถึงการร่วมลาดตระเวนป่าอีกด้วย ประชาชนเห็นว่ารูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไผ่มีผลต่อชุมชน ร้อยละ 90.90 ซึ่งองค์ความรู้ที่ประชาชนให้ความสำคัญมากที่สุด คือ การเลือกหน่อไม้และการสาางลำ ร้อยละ 30.00 และมิด้านอื่น ๆ เช่น องค์ความรู้เรื่องประเภท ชนิดไม้ การนำไปใช้ประโยชน์ การจัดการทรัพยากรป่าไผ่ การปลูกการดูแลรักษาไม้การใช้เทคนิคการตอกิ่งไม้เพื่อขยายพันธุ์ รวมถึง องค์ความรู้เรื่องการป้องกันการบุกรุก การทำลายป่าไผ่ ตามลำดับ

ตารางที่ 3 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าไผ่

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าไผ่	กิจกรรม	ความถี่	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน
1.การมีส่วนร่วมการวางแผน	ในเวทีชุมชนเพื่อร่วมเสนอความคิดเห็นทรัพยากรป่าไผ่ต่อเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมในชุมชนบ้านผาตูป	70.60	4.71	0.45
2. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ	ร่วมพิจารณาการแบ่งขอบเขตป่าไผ่แต่ละหมู่บ้าน	100.00	5.00	0.00
3.การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ	ร่วมเข้ารับการฝึกอบรม ทำกิจกรรมในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไผ่	82.50	4.83	0.38
4.การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์	ร่วมใช้ประโยชน์จากผลผลิตป่าไผ่ในชุมชนของหมู่บ้าน ได้แก่ หน่อไม้ ลำไผ่	89.50	4.90	0.30
5. การมีส่วนร่วมการติดตามประเมินผล	ร่วมตรวจสอบการเข้าไปเก็บหน่อไม้และใช้ลำไผ่ในป่าชุมชน	63.60	4.64	0.48

จากตารางที่ 3 แสดงถึงระดับการมีส่วนร่วมการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ใน 5 ระดับ เพื่อแสดงถึงการเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมของคนในชุมชน ได้แก่ การมีส่วนร่วมการวางแผน ซึ่งประชาชนจะมีส่วนในเวทีชุมชนเพื่อร่วมวางแผนการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ที่มีผลต่อมิติแต่ละด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม ร้อยละ 70.60 การมีส่วนร่วมตัดสินใจ ประชาชนทั้งหมด

ร่วมพิจารณาการแบ่งขอบเขตป่าไผ่ ร้อยละ 100.00 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการประชาชนเข้ารับการเข้าอบรมทำกิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ ร้อยละ 82.50 การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์โดยประชาชนได้เข้าเก็บหน่อไม้ ลำไผ่ ร้อยละ 89.50 และการมีส่วนร่วมการติดตามประเมินผล โดยประชาชนร่วมสอดส่องการเก็บหน่อไม้และเข้าไปตัดลำไผ่มากที่สุดร้อยละ 63.60

จากการที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ผ่านกิจกรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการการมีส่วนร่วมซึ่งจะพบว่า กิจกรรมประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมพิจารณาการแบ่งขอบเขตป่าไผ่ในป่าชุมชนมากที่สุด เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่พึ่งพาป่าเพื่อดำรงชีพมาอย่างยาวนานเมื่อมีการจัดการป่าชุมชนจึงทำให้ทุกคนรีบร้อนที่อาศัยโดยรอบป่ามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการกำหนดป่าเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด กิจกรรมต่อมา คือ ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าไผ่ร่วมกันได้แก่ การหาหน่อไม้และการเข้าไปตัดลำไผ่ซึ่งชาวบ้านสามารถเข้าไปเพื่อใช้ประกอบอาหารและนำไปจำหน่ายสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือน ส่วนกิจกรรมที่ชาวชุมชนบ้านผาตูปได้เข้าร่วมรับการฝึกอบรมเพื่อสนับสนุนการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ ในด้านการอนุรักษ์ ฟื้นฟู รวมถึงกฎกติกาเข้าใช้ป่าไผ่ในป่าชุมชน รวมไปถึง กิจกรรมที่มีการจัดเสวนาที่ชุมชนสามารถร่วมแสดงความคิดเห็นทรัพยากรป่าไผ่ต่อเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน อีกทั้งชุมชนยังมีส่วนร่วมในการร่วมตรวจสอบการเข้าใช้หน่อไม้และลำไผ่ โดยร่วมจัดบันทึกถาวรทุกลำไผ่ที่ผ่านเข้า-ออก ป่าชุมชนอีกด้วย

อภิปรายผล

1. จากแนวคิดบริบทชุมชน Randy (2013) ได้กล่าวถึง การวิจัยชุมชนที่จะนำไปสู่กระบวนการมีส่วนร่วมและเพื่อให้ทราบทั้งลักษณะทางภูมิศาสตร์และลักษณะทางกายภาพของชุมชนบ้านผาตูปแสดงควมมีอยู่เดิมรวมถึงลักษณะการดำเนินการในรูปแบบที่มีในการจัดการทรัพยากรป่าไผ่ของชุมชนสอดคล้องกับการศึกษาของ (วิโรจน์ เกษภูาลักษณ์ และธัญญรัตน์ สอนสุภาพ, 2563) ได้ศึกษาการจัดการตามแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนของตลาดอ้อมยิ้มโดยศึกษาประวัติของตลาด ที่ตั้ง ผู้ก่อตั้งรูปแบบการจัดการตลาดที่เป็นอยู่โดยอาศัยการมีส่วนร่วมกันของชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ สอดคล้องการศึกษา (สัจจา บรรจงศิริ และคณะ, 2559) ในเรื่องกระบวนการบริหารจัดการน้ำทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมแบบมีส่วนร่วมของพื้นที่องค์กร สถาบันระดับท้องถิ่นและภาคประชาชน เป็นการสอบถามประชาชนที่อาศัยลุ่มน้ำ 11 สาขา ๆ ละ 40 คน รวม 440 คน แสดงผลข้อมูลพื้นฐานด้านต่าง ๆ เป็นสถิติร้อยละ เพื่อให้ทราบข้อมูลทั่วไปของกลุ่มผู้ใช้ลุ่มน้ำยม ซึ่งมีการผสมผสานการมีส่วนร่วมในหลายมิติ รวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เกิดประเด็นองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยแสดงผลเชิงปริมาณ คือ การมีส่วนร่วมระดับน้อยไปจนถึงระดับมากที่สุด Likert (1932)

2. Cohen and Uphoff (1980) ได้นิยาม ของการมีส่วนร่วมของชุมชนว่าสมาชิกของชุมชนต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกันในการคิดและตัดสินใจซึ่งจะสามารถสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกันและสอดคล้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไผ่อย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับการศึกษา (ศรีประไพ คัมศรีตรา, 2559) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน: ศึกษากรณีตำบลช่องสะเดา อำเภอเมืองกาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทุกคนร่วมแสดงความคิดเห็น และดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อกำหนดวิถีชีวิตของตนเองโดยรัฐให้การสนับสนุนตามความจำเป็น ซึ่งการแสดงความคิดเห็นของการมี

ส่วนร่วมของกลุ่มประชากร บ้านผาตูบเห็นด้วย ร้อยละ 100.00 ที่จะมีการรวมกลุ่มการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้ ทำให้รับรู้ร่วมกันของชุมชนถึงการรวมกลุ่มซึ่งเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่แนวทางการมี ส่วนร่วมต่อการดำเนินการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้อีกทั้งคนในชุมชนบ้านผาตูบยังให้ความสำคัญ และเห็นว่าวิถีชีวิตของชุมชนเกี่ยวข้องกับป่าและป่าไม้ มากที่สุด ร้อยละ 41.20 ยิ่งทำให้เห็นว่าการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่มีการใช้สอยร่วมกันในชุมชนจะเกิดประสิทธิภาพได้ต้องอาศัยคนในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมและอนุรักษ์ทั้งทรัพยากรป่าไม้รวมถึงวิถีวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมและยังสอดคล้อง การศึกษาของ หทัยชนก วงศ์บุญชา (2563) กล่าวถึง การวิเคราะห์องค์ประกอบที่สนับสนุนให้เกิด หน้าที่ การให้บริการ ประสานงาน และอำนวยความสะดวกให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของ องค์การ

3. องค์ประกอบชุมชนที่เสริมสร้างความร่วมมือภายในชุมชนแล้วยังต้องมีการประสาน ความร่วมมือของหน่วยงานและภาคส่วนต่าง ๆ ในการจัดการป่าไม้สอดคล้องกับการศึกษา (วรานันท์ ตันติเวทย์, 2554) ศึกษาการประเมินคุณค่าของโลมาสีชมพูทางเศรษฐศาสตร์และการปรับตัวของ ประชาชนจากกิจกรรมการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาอำเภอหนอง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลของปัจจัย ต่างต่าง ๆ ที่มีผลต่อการบริหารจัดการทรัพยากรโลมาสีชมพู และการสร้างความรู้สึกรักเป็นเจ้าของ ทรัพยากรโลมาสีชมพู ทั้งนี้การให้ความร่วมมือกับหน่วยงาน ภาครัฐและเอกชนในการจัดทำนโยบาย หรือมาตรการต่อบริบทของพื้นที่ เช่นเดียวกับผลการศึกษาความร่วมมือและแสดงความคิดเห็นของ ประชากรบ้านผาตูบโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด $\mu = 4.50$ ($\sigma = 0.17$) และสอดคล้องกับ (ไพบุลย์ อินตะขันธ์ และคณะ, 2563) การพัฒนาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าอย่าง เป็นระบบ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ซึ่งได้ให้ความสำคัญกับรากฐานที่ทำให้องค์กรเข้มแข็งอย่าง เป็นระบบร่วมกับการสร้างกระบวนการอย่างมีส่วนร่วมโดยประยุกต์การใช้นวัตกรรมร่วมกับอัตลักษณ์ ที่มีของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 การจัดการทรัพยากรป่าไม้เป็นการบริหารจัดการทรัพยากรท้องถิ่น จากข้อมูล การศึกษาด้านบริบทชุมชน และข้อมูลพื้นฐานด้านต่าง ๆ ของชุมชนซึ่งนอกจากการนำมาใช้ในการวาง แนวทางต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ยังสามารถใช้เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนและการแปรรูปไม้ เป็นแนวทางการจัดการด้านการตลาดที่สามารถเชื่อมโยงทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ต่อ การพัฒนาชุมชนในทุกมิติ

1.2 เนื่องจากป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญและแสดงความเป็นอัตลักษณ์ของ ชุมชนจึงมีผู้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องที่หลากหลาย การศึกษาด้านองค์ประกอบต่อการจัดการทรัพยากร ป่าไม้ซึ่งเป็นทุนของชุมชนจึงมีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนและยังสามารถใช้กลไกในการเชื่อมโยงให้ เกิดเครือข่ายสนับสนุนที่ขยายไปสู่ความร่วมมือในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัดต่อไป

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 เนื่องจากชุมชนเป็นแหล่งศูนย์รวมการอนุรักษ์ และความหลากหลายในเรื่องความเชื่อวิถีวัฒนธรรมและ ประเพณีการขึ้นถ้ำผาตูปประจำปี นอกจากการศึกษาด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมแล้วควรที่จะรวมการศึกษาด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เข้าไว้ในการศึกษาวิจัยเพื่อครอบคลุมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนต่อไปในอนาคต

2.2 การศึกษาการจัดการทรัพยากรป่าไม้เป็นการศึกษาทั้งการบริหารงานในส่วนป่าไม้ และการบริหารงานในส่วนของโครงสร้างกลุ่ม ดังจะเห็นว่า การเชื่อมโยงกลุ่มผ่านกิจกรรมที่สอดคล้องต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ดังนั้นการสร้างพันธกิจเพื่อให้เกิดเครือข่ายในชุมชนจึงเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้เกิดการเอื้อประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรร่วมกันและการพึ่งพากันในชุมชนโดยรอบ

2.3 การศึกษาในส่วนของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในป่าชุมชนที่ผสมผสานหลักการจัดการป่าไม้ ที่มีการสำรวจระบบนิเวศวิทยา ความหลากหลายทางชีวภาพ ทำการสำรวจป่าเพื่อทำการ Inventory ไม้ในแต่ละประเภทซึ่งจะเป็นการศึกษาศาสตร์ในด้านสังคมและวิทยาศาสตร์ร่วมซึ่งเป็นการศึกษาแบบสหวิทยาควบคู่กันไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจาก Southeast Asia Regional Center for Graduate Study and Research Agriculture (SEARCA)

เอกสารอ้างอิง

- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8. (2539). การมีส่วนร่วมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี รัฐสภา.
- ไพฑูรย์ อินตะขัน, ณัฐนันท์ ฐิตียาปราโมทย์, สุขเกษม ลางกุลเสน, นันทะ บุตรน้อย, กนกพร ศรีวิชัย และฐิติกานต์ สุยะสาร. (2563). การพัฒนาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มตัดเย็บตู้ความเข้มแข็งอย่างเป็นระบบ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง. วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, 2(4). 63-75.
- วรานันต์ ดันตเวทย์. (2554). การประเมินมูลค่าโลมาสีชมพูทางเศรษฐศาสตร์และการปรับตัวของกิจกรรมการท่องเที่ยว: กรณีศึกษา อำเภอขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วิโรจน์ เกษภูลักษณะ และธัญญา รัตน์สอนสุภาพ. (2563). การจัดการตามแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนตลาดอมยิ้ม.วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, 2(6). 33-44.
- ศรีประไพ คุ่มศรีตรา. (2559). ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน: ศึกษากรณีตำบลช่องสะเดา อำเภอเมืองกาญจนบุรี. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์, 1(3). 59-68.
- ศศิน เฉลิมลาภ. (2557). ความหลากหลายทางชีวภาพสู่แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทย . กรุงเทพฯ: มูลนิธิสืบนาคะเสถียร.

- สัจจา บรรจงศิริ. (2561).** แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วมของภาคประชาชน: กรณีศึกษาพื้นที่ลุ่มน้ำน่าน. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สำนักงานวนอุทยานถ้ำผาตูบ. (2562). **ข้อมูลวนอุทยานถ้ำผาตูบ จังหวัดน่าน.** กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- สำนักปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลผาสิงห์. (2562). **ข้อมูลตำบลผาสิงห์.** น่าน: องค์การบริหารส่วนตำบลผาสิงห์.
- หทัยชนก วงศ์บุญชา. (2563). การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันอันดับสองปัจจัยที่ส่งผลต่อความพอใจการจัดการเรียนรู้ในหลักสูตรของคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี. **วารสารวิทยาการจัดการ.มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, 2(6).** 105-117.
- Cohen, J.M., & Uphoff, N.T. (1980). **Seeking clarity through specificity.** New York: World Developments.
- Likert, R. A. (1932). Technique for the Measurement of Attitude. **Archives Psychological, 3(1),** 42-48.
- Ostrom, E. (1997). **Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action.** United Kingdom: Cambridge University.
- Randy, S. (2013). **The Community Development Context of Research.** London: Sage Publications,.